

УДК 159.9.923

В. А. Оверчуккандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
Донецький національний університет імені Василя Стуса**Ю. В. Кушнір**кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСВІТА ЯК ШЛЯХ ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У статті виноситься на розгляд необхідність інтеграції осіб з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство шляхом подолання не тільки фізичних, але й умовних перешкод в їхньому житті. Психологічні дослідження засвідчили, що для студентів з інвалідністю вибір професії, набуття знань та професійних навичок, майбутня робота за фахом і подолання соціальної ізоляції – особливо значимі проблеми. Студенти з особливими потребами мають певні проблеми, які сформувалися в попередні періоди життя та навчання молодих людей і суттєво впливають на їхню пізнавальну активність та інтеграцію в освітнє середовище. Конкретне завдання, яке стоїть перед професійною підготовкою осіб з обмеженими можливостями, полягає в забезпеченні реальної рівноправності в повсякденній життєдіяльності, успішній інтеграції їх у суспільство шляхом навчання, працевлаштування та зайнятості. Саме якісна освіта може виступати основним каналом успішної соціально-психологічної інтеграції та фактором самореалізації.

Ключові слова: студенти з інвалідністю, освіта, соціальна ізоляція, соціально-психологічна інтеграція, самореалізація.

Постановка проблеми. За даними ООН, близько однієї десятої всього населення планети становлять люди з обмеженими можливостями. В Україні ж цей показник становить близько 6% від всього населення. Більш того, за даними Держкомстата України, щорічно кількість людей з інвалідністю в нашій країні збільшується. Більшість із них (приблизно 80%) – це молоді люди студентського та працездатного віку.

На сучасному етапі розвитку держави усвідомлюється необхідність інтеграції осіб з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство шляхом подолання не тільки фізичних, але й умовних перешкод в їхньому житті. Інтеграція людини в суспільство передбачає її повне включення в усі сфери життєдіяльності суспільства, дестигматизацію особи за будь-якими ознаками (віку, статі, расової приналежності, стану здоров'я, релігійних, поведінкових особливостей тощо). Особливого значення набуває інтеграція в суспільство людей з інвалідністю, адже вони і досі є «виключеною» із суспільства соціальною групою [1].

Процеси соціально-психологічної адаптації, інтеграції в суспільство, працевлаштування та навчання вивчаються науковцями багатьох напрямів: психології, економіки, соціології, медицини тощо. Проблема соціально-психологічної адаптації, інтеграції осіб з інвалідністю засобами освіти та можливості доступу їх до освіти, в тому числі

вищої, досліджувалася в працях С. Лебедевої, О. Глузмана, В. Щеклодіна, О. Фудорової, В. Церклевич, М. Томчука, В. Скрипник, Т. Комар тощо, які розглядали особливості соціально-психологічної адаптації молодих інвалідів, досліджували соціально-педагогічні умови інтеграції студентів з обмеженими функціональними можливостями в групу однокурсників вищого навчального закладу. Загальні питання соціально-психологічної захищеності, трудових відносин, професійного навчання населення привертають увагу таких науковців і практиків, як: М. Авраменко, С. Бандур, Д. Богиня, О. Бугуцький, І. Гнибіденко, М. Долішній, Т. Заяць, К. Корсак, М. Костаков, Е. Лібанова, І. Маслово, В. Онікієнко, В. Покришук, В. Савченко, А. Шевцов, Л. Шепотько, Л. Чернюк та інші.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що, незважаючи на загалом зростаючу питому вагу надзвичайно цікавих і вагомих праць, ступінь вивчення проблеми реалізації інвалідами своїх прав у всіх сферах життєдіяльності, процесів їх професійної реабілітації, соціально-психологічної адаптації не можна вважати достатнім, і він потребує подальших досліджень, що й зумовило напрям нашого дослідження.

Мета статті – дослідити необхідність інтеграції осіб з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство шляхом подолання не тільки фізичних, але й умовних перешкод в їхньому житті.

Виклад основного матеріалу. Допомога та підтримка осіб з інвалідністю сьогодні має стати одним із ключових завдань для нашої держави, адже такі люди можуть працювати, досягати значних результатів у спорті та інших сферах, тим самим допомагаючи розвитку економіки країни та покращуючи імідж України на міжнародній арені. Пріоритетним напрямом державної соціально-економічної політики сьогодні має бути всебічне сприяння громадянам з інвалідністю в реалізації їхнього невід'ємного права на освіту та продуктивну працю в умовах свободи, рівності, безпеки та почуття власної гідності. Сприяння зайнятості осіб з особливими потребами має певний ефект для національної економіки завдяки зменшенню витрат на допомогу з інвалідності та, відповідно, зменшенню бідності серед цієї категорії громадян. Продуктивна праця для особи з інвалідністю, яка за висновком МСЕК може працювати і хоче цього, визначає для неї найкоротший шлях інтеграції в суспільство, підвищення рівня матеріального забезпечення.

У цьому системному контексті професійна підготовка осіб з інвалідністю являє собою здобуття кожним із них повноцінної освіти й професії, набуття фахових навичок, що зумовлюють їх соціально-психологічну адаптацію, реалізацію своїх здібностей, подальшу інтеграцію в суспільно корисне життя шляхом працевлаштування та зайнятості. Наступає час, коли людина постає в освіті як цілісність, і тому освіта інтегрує різні підходи до навчання і виховання, щоб людина, оцінюючи своє місце у світі та рівень реалізації життєвого сенсу, на кожному етапі була задоволена своїм життям в усіх її проявах.

Сьогодні в межах такої парадигми функціонує особистісно зорієнтована освіта, яка керується такими положеннями:

1) розгляд особистості (учня, педагога, керівника) як суб'єкта освітньої діяльності й суб'єкта відносин;

2) визнання людини складною системою, що саморозвивається;

3) сприймання особистості як цілі, а не засобу діяльності: особистісно орієнтована освіта спрямована в майбутнє особистості й повністю зумовлена її активністю, розумом і почуттями [2, с. 357].

Піднесення ролі людини, перетворення її на мірило і критерій суспільно-економічного прогресу, широкі розробки і впровадження найпрогресивніших інформаційно-інтелектуальних технологій мають своїм невичерпним джерелом розвиток науки і освіти. Наука генерує нові ідеї, нові знання, а освіта забезпечує оволодіння широкими масами людей і кожною людиною окремо знаннями, розвиває мислення, виховує уміння застосовувати і використовувати знання в суспільно-практичній діяльності [3, с. 56]. Соціально-економічна полі-

тика держави має всіляко забезпечувати особистісний розвиток, створювати умови для формування і реалізації права кожного громадянина на отримання освіти і достатній життєвий рівень, у тому числі й людини з інвалідністю.

Модернізація освітнього процесу сучасного суспільства актуалізувала проблему побудови адекватних моделей виховання і навчання, основною ланкою яких виступає людина як творчий суб'єкт. Виходячи з цього, можна дати визначення освіті як специфічній формі соціалізації, за якої здійснюється передача навичок, умінь, ідеалів, норм, зразків, знань тими, хто їх засвоїв, тим, хто ще не оволодів ними [4, с. 6]. Тому саме розвиток творчих здібностей через систему сучасної освіти слід вважати пріоритетним напрямом інтеграції в суспільне життя осіб з інвалідністю.

Сучасна освіта людей з інвалідністю, як вища, так і спеціальна, нерозривно пов'язана із загальною та спеціальною психологією. Психологічні дослідження засвідчили, що для студентів з інвалідністю вибір професії, набуття знань та професійних навичок, майбутня робота за фахом і подолання соціальної ізоляції – особливо значимі проблеми. Саме тому гостро стоїть питання про надання таким студентам психолого-педагогічної підтримки, що здійснюється шляхом створення психологічної служби, залучення практичних психологів до навчального процесу. Важливого значення набувають дослідження, пов'язані з адаптацією людини з інвалідністю до освітнього середовища як у загальноосвітній, так і вищій школах, особливо інтегрованого типу. Більшість проявів таких форм поведінки людини з інвалідністю, як агресивність, конфліктність, замкнутість, пов'язані з проблемами початкового етапу їх входження в колектив. Саме тому проблеми соціально-психологічної адаптації людей з інвалідністю до інтегрованого колективу, а втім – і до суспільства, підвищення їхньої мотивації до навчання потребують подальшого дослідження, аналізу й узагальнення. Розвиток освітньої системи в Україні повинен призвести до:

– появи нових можливостей для оновлення змісту навчання та методів викладання дисциплін і розповсюдження знань;

– розширення доступу до всіх рівнів освіти, реалізації можливості її одержання для великої кількості молодих людей, включаючи тих, хто не може навчатись у ВНЗ за традиційними формами внаслідок браку фінансових або фізичних можливостей, професійної зайнятості, віддаленості від великих міст, престижних навчальних закладів тощо;

– реалізації системи «безперервної освіти» «через все життя»;

– індивідуалізації навчання в разі масової освіти.

Студенти з особливими потребами мають певні проблеми, які сформувалися в попередні періоди життя і навчання молодих людей і суттєво впливають на їхню пізнавальну активність та інтеграцію в освітнє середовище. Серед них [5]:

- прогалини в знаннях, недостатня підготовленість до вимог вищої освіти;
- труднощі в подоланні бар'єрності оточуючого середовища, зокрема освітнього;
- труднощі у сприйнятті навчального матеріалу в загальноприйнятому вигляді;
- знижена працездатність, підвищена втомлюваність і виснажливність, порушення концентрації уваги;
- підвищена вразливість до інфекційних захворювань і в зв'язку з цим – проблеми з відвідуванням занять;
- низький рівень фізичної підготовки;
- дефіцит комунікації;
- недостатня орієнтація в соціумі, низька соціальна активність;
- звичка до невимогливого, поблажливого ставлення, завищені уявлення про свої можливості;
- низький рівень мотивації досягнення мети, відчуття втрати майбутнього;
- низький рівень самоактуалізації, нерішучість, інтровертна поведінка, низька самооцінка, нерозвиненість самоконтролю;
- підвищена тривожність, уразливість, емоційна нестійкість, депресивні стани тощо.

Висновки. Процес подолання студентом з особливими потребами проблемних ситуацій у навчально-виховному процесі у вищих закладах освіти можна вважати процесом соціально-психологічної адаптації особистості, в ході якого вона використовує отримані на попередніх етапах свого розвитку й соціалізації навички й механізми поведінки або відкриває нові способи виконання завдань, нові програми та плани внутрішньопсихічних процесів.

Тому конкретне завдання, яке стоїть перед професійною підготовкою осіб з обмеженими можливостями, полягає в забезпеченні реальної рівноправності в повсякденній життєдіяльності, успішній інтеграції їх у суспільство шляхом навчання, працевлаштування та зайнятості.

Дослідження свідчать, що в жорстких умовах конкуренції виживає тільки підготовлений, компетентний, упевнений в собі суб'єкт нових економічних відносин. Отже, саме якісна освіта може виступати основним каналом успішної соціаль-

но-психологічної інтеграції та фактором самореалізації. Численні наукові дослідження свідчать про те, що вища освіта входить у десятку цінностей, найбільш важливих для молоді. Для осіб з інвалідністю отримання вищої освіти, престижної спеціальності, гідно оплачуваної праці (чому сприяє вища освіта) є чи не єдиною можливістю подолати стан відчуження, соціальної інклюзії, в якому вони опинилися за об'єктивних умов, пов'язаних зі станом здоров'я [6]. Тим більше, як зазначають науковці, «збільшення цінності університетської освіти і знань, перетворення їх із необов'язкового елемента соціально-економічного життя суспільства в його базову складову частину – важлива тенденція сучасності» [7] для всіх членів суспільства, в тому числі для осіб з особливими потребами.

Література:

1. Дікова-Фаворська О.М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології. Житомир: Полісся, 2009. 488 с.
2. Аносов І.П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект: монографія. К.: Твім інтер, 2003. 391 с.
3. Борецька Н.П. Стратегія менеджменту соціальної політики у постіндустріальній економіці. Вісник Донецького університету. Сер. В: Економіка і право, спецвип. 2006. Т. 2. С. 54–61.
4. Любар О.О., Стельмахович М.П., Федоренко Д.П. Історія української педагогіки; за ред. М.Г. Стельмаховича. К.: ІЗМН, 1988. 356 с.
5. Томчук М.І., Комар Т.О., Скрипник В.А. Психологія адаптації до навчання студентів з особливими потребами: монографія. Вінниця: Глобус-Прес, 2005. 226 с.
6. Дікова-Фаворська О.М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: збірник наукових праць ДонДУУ. Вип. 116. «Соціологія державного управління». Серія «Спеціальні та галузеві соціології». Донецьк: ДонДУУ, 2009. Т. X. 324 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sspvsu/2009_116.pdf
7. Хижняк Л.М. Проблемні поля на ринку праці і ринку освітніх послуг: оптимізація управління. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: збірник наукових праць ДонДУУ. Вип. 116. «Соціологія державного управління». Серія «Спеціальні та галузеві соціології». Донецьк: ДонДУУ, 2009. Т. X. С. 356–361.

Оверчук В. А., Кушнир Ю. В. Образование как путь к интеграции в общество людей с инвалидностью

В статье выносятся на рассмотрение необходимость интеграции лиц с ограниченными возможностями здоровья в общество путем преодоления не только физических, но и условных препятствий в их жизни. Для студентов с инвалидностью выбор профессии, приобретение знаний и профессиональных навыков, будущая работа по специальности и преодоление социальной изоляции – особо значимые проблемы. Студенты с особыми потребностями имеют определенные проблемы, которые сформировались в предыдущие периоды жизни и учебы молодых людей и существенно влияют на их познавательную активность и интеграцию в образовательную среду. Конкретная задача, стоящая перед профессиональной подготовкой лиц с ограниченными возможностями, заключается в обеспечении реального равноправия в повседневной жизнедеятельности, успешной интеграции их в общество путем обучения, трудоустройства и занятости. Именно качественное образование может выступать основным каналом успешной социально-психологической интеграции и фактором самореализации.

Ключевые слова: студенты с инвалидностью, образование, социальная изоляция, социально-психологическая интеграция, самореализация.

Overchuk V. A., Kushnir Yu. V. Education as a way of iterations of people with special needs in society

Article will be submitted to the need to integrate persons with disabilities into society, overcoming not only physical, but also conventional obstacles in their lives. For students with special needs job selection, the acquisition of knowledge and skills, future work and combating social exclusion is particularly significant. Students with special needs detected the problems that arose in previous periods living and studying young people and significantly affected their cognitive activity and integration into educational atmosphere. The specific challenge facing vocational training of persons with disabilities is to ensure effective equality in everyday life, their successful integration into society through education, employment and employment. It is a quality education can be the main channel for successful integration and socio-psychological factor of self-realization.

Key words: students with special needs, education, social exclusion, socio-psychological integration, self-realization.